

YETERSİZLİKTEN ETKİLENMİŞ ÇOCUKLARIN SOSYAL KABULLERİNİ SAĞLAMADA KAYNAŞTIRMAYA HAZIRLIK ETKİNLİKLERİNİN ETKİSİ

Ufuk ÖZKUBAT

Araş.Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Ankara
ufukozkubat@gazi.edu.tr

Hanifi SANIR

Araş.Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Ankara,
hanifisanir@gazi.edu.tr

Gökhan TÖRET

Araş.Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Ankara,
gtoret@gazi.edu.tr

Arif BABACAN

Bilim Uzmanı, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erken Çocuklukta Özel Eğitim,
arifbabacan@gmail.com

ÖZET

Bu araştırmanın genel amacı, uygulanan kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin, normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerini değerlendirmek ve sosyal kabul düzeylerinin kalıcılığını izlemektir. Bu araştırma, yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal kabullerini sağlamada kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin etkisini belirlemeyi amaçlayan ön test - son test kontrol gruplu deneysel bir araştırmadır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2015–2016 eğitim-öğretim yılında, Ankara ilinde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ilköğretim Okulu'nda, ilkokul 3. sınıfta bulunan ve normal gelişim gösteren 82 çocuk oluşturmaktadır. Araştırma verilerini toplamak amacıyla Sosyal Kabul Ölçeği-SKÖ (Friendship Activity Scale) kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanması öncesinde deney ve kontrol grubundaki katılımcıların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerinin benzer olduğunu göstermekte iken, uygulanan kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri deney grubunda yer alan katılımcıların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerini önemli ölçüde artırmıştır. Ek olarak, izleme verileri toplanmış ve uygulanan kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulama sonrasında da etkisini sürdürdüğü bulgulanmıştır. Araştırma bulguları tartışılmış ve uygulamalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kaynaştırma, Sosyal kabul, Yetersizlikten etkilenmiş çocuklar.

THE IMPACT OF INCLUSION PREPARATION ACTIVITIES ON INCREASING SOCIAL ACCEPTANCE OF CHILDREN WITH DISABILITIES

ABSTRACT

The general purpose of this study is to assess the level of social acceptance of normally developing peers towards children with disabilities along with the inclusion preparation activities and monitor permanence of social acceptance level. This study is a pre-posttest control group experimental research aiming to identify the impact of inclusion preparation activities on increasing social acceptance of children with disabilities. The study group is composed of 82 3rd grade normally developing children getting education at an official Primary School attached to Ministry of National Education for 2015-2016 academic year in Ankara Province. Friendship Activity Scale has been used as a tool to collect research data. While the research results show that the level of social acceptance of participants in experimental and control groups towards children with disabilities are quite similar before the implementation of inclusion preparation activities, following the implementation the social acceptance level of the participants in experimental group towards children with disabilities has been increased significantly. In addition, monitoring data were collected and it has been discovered that the implemented inclusion preparation activities endured their effect after the implementation. Research findings were discussed and suggestions were made regarding the implementation.

Keywords: *Inclusion, Social acceptance, Children with disabilities.*

1. GİRİŞ

Yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin, genel eğitim sınıflarında eğitim görmeleri birçok ülkenin eğitim politikası içinde yer almakta ve desteklenmektedir. Bu nedenle yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin daha kapsayıcı eğitim ortamlarında normal gelişim gösteren akranlarıyla birlikte eğitim görmesi gerektiği belirtilmektedir (Pijl ve Meijer, 1997; UNESCO 1994). Son yıllardaki veriler yetersizlikten etkilenmiş çocukların ebeveynlerinin büyük çoğunluğunun çocuklarının eğitimi için genel eğitim sınıflarını tercih ettiğini, genel eğitim sınıflarında eğitim gören yetersizlikten etkilenmiş öğrenci sayısının son on yılda arttığını göstermektedir (Ferguson, 2008). Ebeveynler sıklıkla genel eğitim sınıflarının çocuklarının akademik başarıları için önemli olduğunu dile getirirler de (Frederickson, Dunsmuir, Lang ve Monsen, 2004) yetersizlikten etkilenmiş çocuklarını genel eğitim sınıflarına göndermelerinin asıl sebebi özel eğitim okullarında yeterince görülmeyen ve engellenen sosyal fırsatların artmasıdır (Scheepstra, 1998, Akt. Nakken ve Pijl, 2002; Sloper ve Tyler, 1992). Okullar ve genel eğitim sınıfları sosyal etkileşim kurma, arkadaşlık ve sosyal destek için önemli bir yerdir. Ebeveynler çocuklarının bu okullarda normal gelişim gösteren akranlarıyla olumlu ilişkiler kurmasını umut etmektedir. Ancak yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin, normal gelişim gösteren akranlarına göre sosyal uyumlarının ve kabullerinin düşük düzeyde olduğu (Hogan, McLellan ve Bauman, 2000; Watson ve Keith 2002), akranlarına göre daha az sosyal destek aldıkları (Kvello, 2006), akranları tarafından sosyal olarak daha az tercih edildikleri (Cambra ve Silvestre, 2003; Smoot, 2003) ve yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin okuldaki müfredat programı içinde yer alan sosyal aktivitelere katılımlarının düşük olduğu belirtilmektedir (Eriksson, Welander ve Granlund, 2007; Simeonsson, Carlson, Huntington, McMillen ve Brent, 2001). Bunlara ek olarak, alanyazın incelendiğinde, yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin normal gelişim gösteren akranlarıyla sosyal ilişkilerinin artmadığı diğer bir ifadeyle sosyal etkileşim kurmakta zorlandıkları görülmektedir (Buysse, Davis Goldman ve Skinner, 2002; Guralnick, Neville, Hammond ve Connor, 2007; LeeYoo ve Bak, 2003). Yapılan diğer bir araştırmada ise yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin dörtte birinin genel eğitim sınıflarındaki arkadaşlarıyla sosyal ilişki kurmada ciddi sorunlar yaşadıkları belirtilmektedir (Frostad ve Pijl, 2007). Diğer taraftan yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal olarak ret edildikleri (Guralnick, 2006; Nowicki ve

Sandieson, 2002) ve akranlarına göre daha yoğun biçimde dışlanma yaşadıkları bilinmektedir (Murray ve Greenberg, 2006). Küçük yaşlardan itibaren, yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal yaşantılarının normal akranlarına göre daha sınırlı olduğu bulunmuştur (Guralnick,1997). Bu nedenle sosyal kabul açısından birçok sorun yaşayan yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal becerileri ve sosyal uyumları küçük yaşlardan itibaren desteklenmelidir (Demir, 2009; Hodges ve Keller, 1999; Rosenbloom, 1998, Sargent, 1991; Warnes, Sheridan, Geske ve Warnes, 2005).

Etkili kaynaştırma uygulamaları, yetersizlikten etkilenmiş çocukların normal gelişim gösteren akranları ile aynı ortamda sosyal-duygusal, davranışsal, fiziksel ve öğretimsel açılardan bütünleştirilerek eğitim görmelerini amaçlamaktadır (Ferguson, 2008; Odom ve McEvoy, 1990; Rotheram, Kasari, Chamberlain ve Locke, 2010, Wood, 2007). Genel eğitim sınıflarındaki kaynaştırma öğrencilerinin sınıf içinde ve dışında yapılan düzenlemeler ile sosyal kabullerinin arttığı,sınıf içindeki boş zaman etkinlikleri ve sosyal katılımın birbirini yordadığı bulunmuştur(Wendelborg ve Kvello, 2010). Aynı zamanda yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin engelinin türü ve dereceleri ile normal gelişim gösteren akranlarının samimiyet ve sosyal kabulleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Wendelborg ve Kvello, 2010). Yetersizlikten etkilenmiş çocukların genel eğitim sınıflarında normal gelişim gösteren akranları ile birlikte eğitim görmeleri, birlikte zaman geçirmeleri ve boş zaman etkinliklerine birlikte katılmaları akranlarının onlara karşı olan samimiyet duygusunu artırmaktadır (Wendelborg ve Kvello, 2010). Bu nedenle kaynaştırma eğitimine ilişkin yapılan eğitsel düzenlemeler yetersiz olduğunda, yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin sınıf içindeki boş zaman etkinlikleri sırasında akranlarıyla sosyal etkileşime girme fırsatı engellenmekte ve bu durumun algılanan sosyal kabul ve akran samimiyeti üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Wendelborg ve Kvello, 2010). Bununla birlikte gerekli eğitsel düzenlemeler yapılmadan yetersizlikten etkilenmiş çocukların genel eğitim sınıflarına yerleştirilmeleri durumunda, yetersizlikten etkilenmiş çocukların normal gelişim gösteren akranlarını gözleme ve taklit etmede sınırlılık yaşayacakları, normal gelişim gösteren akranların yetersizlikten etkilenmiş çocukları kabul etmede ve sınıf öğretmenin yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal kabulü için müdahalede bulunmasını güçleştireceği belirtilmiştir (Sucuoğlu ve Kargın, 2006). Benzer olarak Cosby ve Johnston

(2006), eğitsel düzenlemelerin yapılmadığı, durumlarda kaynaştırma uygulamalarının akademik ve sosyal kabul açısından yararlı olmadığı ve kullanılan geleneksel öğretim programlarının bu çocukların sosyal becerilerine ilişkin bireysel gereksinimlerini karşılamadığını ifade etmişlerdir (Williams ve Reisberg, 2003). Başarılı kaynaştırma uygulamaları için, kaynaştırma uygulamaları başladıktan sonra sağlanacak destek hizmetler tek başına yeterli görülmemektedir (Batu, 2000).

Kaynaştırma uygulaması başlatılmadan önce yapılması gereken hazırlık çalışmaları diğer bir önemli noktadır (Batu, 2000; Batu ve Kırcaali-İftar, 2006; Odluyurt, 2007; Odluyurt ve Batu, 2010; Yaşaran, 2009). Örneğin, Batu ve Kırcaali-İftar (2006), kaynaştırmanın başarı ile uygulanabilmesi için bu etkinliklerin normal gelişim gösteren çocuklarla, yetersizlik türleri ve özellikleri konusunda bilgilendirme çalışmaları yapmak, toplantılar düzenlemek, görevlendirmeler yapmak, konuk konuşmacı çağırarak deneyim paylaşımını sağlamak ve kendilerini yetersizlikten etkilenmiş bireyin yerine koyma çalışmaları yapmak şeklinde uygulanabileceğini belirtmişlerdir. Uysal (2004) ise, öğretmenlerin kaynaştırma uygulamalarına ilişkin görüşlerini incelediği araştırma sonucunda, normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş çocukları kabul etmelerinin, diğer bir deyişle normal gelişim gösteren çocukların sosyal kabullerini sağlamanın kaynaştırma uygulamaları için temel oluşturduğunu ve sosyal kabulü sağlamanın öğretmenler tarafından son derece önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda, kaynaştırma uygulamalarında sosyal kabulü sağlayıcı ve destekleyici etkinliklerinin uygulanmasının, yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik tutumların değiştirilmesinde oldukça önemli olduğu yönünde alan yazında fikir birliği olduğu görülmektedir (Anderson, 1992; Khare ve Altwasser, 2006; Koster ve ark., 2011; Lewis, Trushell ve Woods, 2005; Manetti, Schneider ve Siperstein, 2001; McGovan, 1999; Townsend ve Hassal, 2006).

İlgili araştırmaların birinde, Manetti, Schneider ve Siperstein (2001), ilköğretim 3., 4., ve 5. sınıflara devam eden 190 normal gelişim gösteren öğrencilerin sosyal kabul seviyelerini sıfat listeleri, oyun arkadaşı tercihi listesi ve sosyometri araçları kullanılarak inceledikleri araştırmaları sonucunda, yetersizlikten etkilenmiş çocukların, akranları tarafından sosyal olarak reddedildiklerini ve/veya sosyal kabul düzeylerinin düşük olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Anderson (1992) ise, yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik

tutumları değiştirmek amacı ile bilgilendirme, video gösterimi ve her iki yöntemin birden kullanıldığı deneysel araştırmada, kullanılan yöntemlerin normal gelişim gösteren çocukların tutumlarını olumlu olarak değiştirmede etkili olduğunu belirtmiştir. Fiziksel yetersizlikten etkilenmiş çocuklara karşı tutumların değiştirilmesi konusunda yüksekokula devam eden 37 öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilen diğer bir araştırmada McGovan (1999) deney grubuna uygulanan canlandırma yönteminin, katılımcıların fiziksel yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik olan tutumlarını olumlu olarak etkilediğini belirtmiştir. Benzer bir deneysel araştırmada, Khare ve Altwasser (2006), 9. sınıfta bulunan 70 katılımcı ile fiziksel yetersizlikten etkilenmiş akranlarına karşı tutumları değiştirmek amacı ile bilgilendirme, canlandırma ve tartışma yöntemlerinin kullanıldığı ilgili araştırma sonucunda, bilişsel davranışsal müdahalenin uygulandığı deney grubu katılımcılarının uygulama sonrasında akranlarına yönelik tutumlarının olumlu olarak değiştiği ve tutumlarının 3 ay sonrasında uygulama sonrası ile benzer olduğu görölmektedir. Lewis, Trushell ve Woods (2005) ise, duygu davranış bozukluğu bulunan bir denek ile bilgilendirme çalışması eşliğinde grup içindeki etkileşim ve arkadaşlık becerileri üzerine yaptıkları araştırmalarında sosyometri yöntemini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda, bilgilendirme eşliğinde yapılan grup çalışmalarının normal gelişim gösteren çocukların sosyal kabullerini olumlu olarak etkilediği, katılımcı ile arkadaşlık becerileri geliştirdikleri ve etkileşimlerini artırdığı bulgulanmıştır. Dolayısıyla, kaynaştırma ortamlarında bulunan yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal kabul düzeylerini artırmaya yönelik gerçekleştirilen müdahale uygulamalarının etkisinin incelendiği ilgili araştırmalar doğrultusunda, sosyal kabul düzeylerinin artırılmasının hedeflendiği müdahale uygulamalarının, kaynaştırma ortamlarında bulunan yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal kabul düzeylerinin artırılmasında etkili olduğu görölmektedir.

Türkiye’de ilgili alan yazın çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmalara bakıldığında, normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik sosyal kabullerini sağlamak ve desteklemek amacı ile yapılan araştırmalarda farklı yöntem ve tekniklerle uygulanan farklı sosyal kabul etkinlik programlarının etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelendiği araştırmalar bulunmaktadır. İlgili araştırmalar incelendiğinde, yapılan araştırmaların ağırlıklı olarak yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik normal gelişim gösteren

akranlarının tutum ve görüşlerinin incelendiği (Aral ve Dikici, 1998; Ercan, 2001; Şahbaz, 2004; Vuran, 2005), bilgilendirme çalışmaları, canlandırma ve tartışma aracılığı ile yetersizlikten etkilenmiş çocuklara dönük tutum değişimlerinin sağlandığı (Akbuğa ve Gürsel, 2007; Aktaş, 2001; Civelek, 1990; Şahbaz, 2007; Tavail ve Özyürek, 2009; Tekin, 1994; Yaşaran, 2009) araştırmalar olduğu görülmektedir. İlgili araştırmaların sonuçları ise hedef doğrultusunda gerçekleştirilen etkinliklerin yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal kabullerini artırdığını ve normal gelişim gösteren çocukların tutumlarını değiştirmede etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca ilgili araştırmalarda, çocukların yetersizlik alanlarının ağırlıklı olarak zihin yetersizliği ve fiziksel yetersizlik olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de görme, işitme, zihin, dil konuşma ve fiziksel yetersizlikten etkilenmiş çocukların kabullerini sağlamaya yönelik araştırmaların sayısı da son derecede sınırlıdır (Yaşaran, 2009).

Yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik tutumları değiştirmek amacı ile bilgilendirme, canlandırma ve tartışma gibi çeşitli yöntemlerin birlikte kullanılması ile oluşturulan eklektik yöntemlerin tutumlar üzerinde daha etkili ve kalıcı olduğu belirtilmektedir (Aktaş, 2001; Anderson, 1992; Khare ve Altwasser, 2006; Yaşaran, 2009). Yetersizlikten etkilenmiş çocukların akranları ile etkileşim kurmalarının ve akranları tarafından sosyal kabul görmelerinin kaynaştırma uygulamalarının en önemli hedeflerinden biri olarak göz önüne alındığında, normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabullerini sağlamanın, bilgilendirme, canlandırma, deneyim yaşama, tartışma yapılarak incelenmesinin önemi anlaşılmaktadır. Dolayısı ile bu araştırmanın uygun etkinlik programları ile kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulamalarının yapılması açısından kaynaştırma ortamlarında bulunan yetersizlikten etkilenmiş çocuklar ile çalışan uygulamacılara etkili müdahale planları geliştirmeleri açısından yol gösterici olabileceği düşünülmekle birlikte, kaynaştırma ortamlarında bulunan yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal kabul düzeylerinin artırılması amacıyla geliştirilen etkili müdahale uygulamalarının belirlenmesine yönelik bilgi sunma anlamında, ilgili alan yazına katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu doğrultuda araştırmanın genel amacı, uygulanan kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin, normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerini değerlendirmek ve sosyal kabul

düzeylerinin kalıcılığını izlemektir. Tanımlanan genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1) Kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulandığı deney grubunda yer alan çocukların sosyal kabul düzeyleri, etkinliklerin uygulanmadığı kontrol grubuna göre farklılaşmakta mıdır?
- 2) Uygulanan kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri, uygulama bitiminden 6 hafta sonra normal gelişim gösteren çocukların sosyal kabullerini sürdürmede etkili midir?

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli: Bu araştırma, yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal kabullerini sağlamada kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin etkisini belirlemeyi amaçlayan ön test - son test kontrol gruplu deneysel bir araştırmadır. Deneysel araştırmalar genellikle bir yöntem/teknik/uygulamanın etkililiğinin denendiği araştırmalardır. Büyüköztürk (2001), ön test-son test gruplu deneme modelinin deneysel işlemin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin test edilmesi ile ilgili olarak araştırmaya yüksek bir istatistiksel güç sağlayan, elde edilen bulguların neden sonuç bağlamında yorumlanmasına olanak veren ve davranış bilimlerinde sıkça kullanılan güçlü bir desen olduğunu belirtmektedir.

Çalışma Grubu: Araştırmanın çalışma grubunu, 2015–2016 eğitim-öğretim yılında, Ankara ilinde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi ilköğretim Okulu'nda, ilkokul 3. sınıfta bulunan ve normal gelişim gösteren 82 çocuk oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan çocukların sayısı, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre dağılımları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcı Grup Frekans ve Yüzde Değerleri

Gruplar	f	%
B Sınıfı	41	50
E Sınıfı	41	50
Toplam	82	100.0
8 Yaş	4	4.8
9 Yaş	71	86.5
10 Yaş	7	8.7
Toplam	82	100.0
Erkek	38	46.4
Kız	44	53.6
Toplam	82	100.0

Veri Toplama Aracı: Araştırma verilerini toplamak amacıyla Siperstein (1988) tarafından geliştirilen ve Civelek (1990) tarafından Türkçeleştirilen Sosyal Kabul Ölçeği-SKÖ (Friendship Activity Scale) kullanılmıştır. SKÖ, çocukların tutumlarını ve bu tutumlar ile ilişkili olduğu kabul edilen davranışsal boyutları belirlemek amacı ile geliştirilmiş bir ölçektir. SKÖ, normal gelişim gösteren her çocuğun, sınıflarında yetersizlikten etkilenmiş akranları ile geliştirecekleri iletişimleri ve davranışları düşünülerek, ölçekte yer alan her davranışı kendisinin hangi sıklıkta yaptığına karar verilmesi ile doldurulmaktadır (Civelek, 1990).

Ölçeğin geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir (Civelek, 1990). Kapsam geçerliliği ile ilgili araştırmalarda uzman görüşüne başvurulmuştur. Alanında uzman olarak çalışan kişiler SKÖ'nün bütünü ile ilgili incelemeleri sonucu ölçeğin sosyal kabulü ölçebilecek nitelikte olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir (Aktaş ve Küçüker, 2002; Tekin, 1994; Yaşaran, 2009). Ölçeğin güvenilirliği ise, Cronbach Alfa katsayısı hesaplanarak test edilmiş ve ölçeğinin toplam puan için Cronbach Alfa katsayısı 0,83 olarak Civelek (1990) tarafından bulunmuştur. Bu araştırma için yapılan analizler sonucunda ise Cronbach Alfa katsayısı 0,81 olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda elde edilen değerler ölçeğin güvenilir sonuçlar verdiği göstermektedir. Geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili olarak elde edilen bulgular, Sosyal Kabul Ölçeği'nin ilköğretim 3. sınıfta yer alan çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerini geçerli ve güvenilir olarak ölçmek için kullanılabileceğini göstermektedir.

İşlem Basamakları: Uygulama öncesinde, ilçe Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nden edinilen bilgiler ışığında, henüz kaynaştırma ortamlarına tam zamanlı ve/veya yarı zamanlı olarak yönlendirilmeleri yapılan yetersizlikten etkilenmiş çocukların eğitimlerine devam edecekleri ilkokulların listesi belirlenmiştir. Uygulama kolaylığı ve yetersizlikten etkilenmiş çocukların kaynaştırma ortamlarında eğitimlerine başlamamış olmaları göz önüne alınarak belirlenen 3 resmi ilkokul yöneticilerinden randevu alınmış ve araştırmanın amacı ve araştırmada kullanılacak olan ölçek hakkında bilgi verilmiştir. Ardından normal gelişim gösteren öğrencilerin yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerini belirlemek amacı ile okulların bünyesinde yer alan toplam beş okulda 3.sınıfların bulunduğu genel eğitim ortamlarında uygulamacılar ölçeğin doldurulmasına ilişkin gerekli bilgileri çocuklara vermiş ve ölçeklerin eksik ve/veya hatalı doldurulmasının önüne geçilmesi amacı ile çocukların doldurdukları ölçekler teslim alınırken incelenmiş, eksik doldurulan ölçeklerin tekrar doldurulması istenmiştir. Elde edilen veriler analiz doğrultusunda yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik en düşük sosyal kabul gösteren iki sınıf belirlenerek (Bkz. Tablo 2) uygulamaya geçilmiştir.

Tablo 2. Sınıfların Sosyal Kabul Ölçeği Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalamaları

Sosyal Kabul Ölçeği	N	\bar{x}	$Sh_{\bar{x}}$	S
A Sınıfı	38	65,29	10,10	,840
B Sınıfı	41	56,63	11,30	1,76
C Sınıfı	40	62,42	11,56	,992
D Sınıfı	42	67,82	16,07	1,01
E Sınıfı	41	58,39	10,35	1,61

Uygulamada, sosyal kabul düzeyleri en düşük olan iki sınıftan biri deney diğeri ise kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Deney grubuna, zihin, görme, işitme ve dil ve konuşma yetersizliklerinin genel özellikleri, günlük yaşam içinde ve özellikle okul/sınıf içerisinde karşılaşılabilecekleri güçlüklerle yönelik farkındalık ve bireysel farklılıklar konularında bilgilendirme, canlandırma, deneyim yaşama ve tartışma teknikleri kullanılarak, hazırlanan sekiz kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri, belirlenen uygulama takvimi çerçevesince her bir uygulamanın iki ders saatinde uygulanması ile gerçekleştirilmiştir. Ek olarak normal gelişim gösteren çocuklar ile aynı okul bünyesinde bulunan özel

eğitim sınıflarında eğitimlerine devam eden yetersizlikten etkilenmiş akranları, matematik, hayat bilgisi, beden eğitimi ve müzik derslerinde deneyim sahibi olmaları (doğrudan etkileşim/temas) amacı ile bir araya getirilmişlerdir. Bu doğrultuda kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanması toplam yirmi oturumda, her gün bir etkinlik uygulaması olacak şekilde on iki gün süresince gerçekleştirilmiştir. Kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulama süreci tamamlandıktan üç gün sonra, deney ve kontrol grubunda yer alan çocuklara son test uygulaması yapılmıştır.

Verilerin Analizi: Verilerin analizinde, normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabulleri açısından kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanması ile sosyal kabul puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacı ile t testi kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığı Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi ile test edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde ve hesaplanmasında SPSS paket programı kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin, Sosyal Kabul Ölçeği'nden (SKÖ) aldıkları ön test ve son test puanları dağılımının normallik gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi yapılmıştır. Yapılan teste ilişkin veriler Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. SKÖ Puanlarına İlişkin Kolmogorov-Smirnov (K-S) Testi

	Sosyal Kabul Ölçeği	
	Ön test	Son test
N	82	82
Kolmogorov-Smirnov Z	1,273	1,143
p	,078	,147

Tablo 3 incelendiğinde, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin, SKÖ'den aldıkları ön test ve son test puanlarının normal dağıldığı tespit edilmiştir ($p>.05$).

Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin, Sosyal Kabul Ölçeği'nden (SKÖ) aldıkları ön test ve son test puanlarının ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 4. SKÖ Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalamalar

Grup	Ön test			Son test		
	N	\bar{X}	S	N	\bar{X}	S
Deney	41	56,63	11,30	41	86,37	5,99
Kontrol	41	58,39	10,35	41	59,88	9,14
Toplam	82	57,51	10,80	82	73,12	15,38

Tablo 4'te görüldüğü üzere, deney grubunda yer alan katılımcıların kaynaştırmaya hazırlık becerilerinin uygulanması öncesinde SKÖ'den aldıkları ön test puan ortalamalarının 56,63, kontrol grubunda yer alan katılımcılar için ise aritmetik ortalamasının 58,39 olduğu belirlenmiştir. Deney ve kontrol gruplarının, kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanması öncesinde SKÖ'den aldıkları ön test puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı bağımsız grup t Testi kullanılarak Tablo 4'te belirtilmiştir.

Tablo 5. SKÖ Ön Test Puanlarının Grup Değişkenine Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{X}	S	$Sh_{\bar{x}}$	t	sd	p
Deney	41	56,63	11,30	1,765	-,734	80	,465
Kontrol	41	58,39	10,35	1,616			

Tablo 5'te kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulama öncesinde deney ve kontrol grubunda yer alan katılımcıların SKÖ'den aldıkları puanlar arasındaki farklılığın anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Bu bulgu, uygulanan program öncesinde deney ve kontrol grubundaki katılımcıların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanması sonucunda deney grubunda yer alan katılımcıların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerindeki artışın anlamlılığını belirlemek için SKÖ'den aldıkları ön test ve son test puanları doğrultusunda ilişkili grup t testi uygulanarak sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Sosyal Kabul Ölçeği Deney Grubu Ön Test Son Test Puanları Arasında Farklılık Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan İlişkili Grup t Testi Sonuçları

Testler	N	\bar{X}	S	$Sh_{\bar{x}}$	t	sd	p
Ön test	41	56.63	11.30	1.765	-14.978	40	.000
Son test	41	86.37	5.99	.935			

Tablo 6’da görüldüğü üzere, deney grubunun SKÖ ön test-son test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan ilişkili grup t testi sonucunda puan ortalamaları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur ($t=-14.978;p<.001$). Bu farklılık son test lehine gerçekleşmiş, bir başka deyişle, uygulanan kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri deney grubunda yer alan katılımcıların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerini önemli ölçüde artırmıştır.

Ek olarak, uygulanan kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin normal gelişim gösteren çocukların sosyal kabullerini sürdürmede uygulama bitiminden 6 hafta sonra etkili olup olmadığını belirlemek amacıyla ile SKÖ deney grubuna tekrar uygulanarak, elde edilen bulgular Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 7. Sosyal Kabul Ölçeği Deney Grubu Son Test Puanları ile İzleme Testi Puanları Arasında Farklılık Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Grup t Testi Sonuçları

Testler	N	\bar{X}	Ss	$Sh_{\bar{x}}$	t	sd	p
Son Test	41	86.37	5.99	.935	.509	40	.614
İzleme Testi	41	85,89	12,23	.951			

Tablo 7’de görüldüğü üzere, izleme bulguları, kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanmasının hemen sonrasında ve 6 hafta sonrasında öğrencilerin puanlarının benzer düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu bulgu doğrultusunda, uygulanan kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulama sonrasında da etkisini sürdürdüğü bulgulanmıştır.

4. TARTIŞMA

Araştırmada, genel eğitim ortamlarında bulunan normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik olan sosyal kabul düzeyleri, araştırmacılar tarafından hazırlanan kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri uygulaması doğrultusunda sosyal kabul düzeyleri üzerindeki etkileri incelenmiş ve sosyal kabul düzeylerinin izleme çalışması yapılmıştır. Araştırmada katılımcılarının sosyal kabul düzeylerini belirlemek amacıyla SKÖ aracı kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanması sonucunda, normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerinin farklılaştığını göstermektedir. Bu bağlamda, uygulanan kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri, normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerinin gelişmesinde etkili olduğunu göstermiştir.

Sosyal kabul puan ortalamalarına göre, kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulandığı deney grubu ile etkinliklerin uygulanmadığı kontrol grubu arasındaki farklılığın anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, alan yazında kaynaştırma uygulamalarında sosyal kabulü sağlayıcı ve destekleyici hazırlık etkinliklerinin uygulanmasının, yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik tutumların değiştirilmesinde oldukça önemli olduğunu gösteren diğer araştırmalar ile tutarlılık göstermektedir (Akbuğa ve Gürsel, 2007; Aktaş ve Küçükler, 2002; Anderson, 1992; Khare ve Altwasser, 2006; Koster ve ark., 2011; Lewis, Trushell ve Woods, 2005; Manetti, Schneider ve Siperstein, 2001; McGovan, 1999; Odluyurt, 2007; Townsend ve Hassal, 2006; Yaşaran, 2009). Yapılan araştırmalar (Odluyurt, 2007; Yaşaran, 2009) kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanmasının normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına yönelik sosyal kabul düzeylerini artırdığını göstermektedir.

Araştırmada, kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanması sonucunda, deney grubunda yer alan normal gelişim gösteren çocuklar üzerinde meydana gelen tutum değişikliğinin kalıcılığını belirlemek için izleme çalışması yapılmıştır. Tutum değiştirme çalışmalarında elde edilen olumlu sonuçların ilerleyen dönemlerde de kalıcılığının belirlenmesi amacı ile izleme çalışmalarının yapılmasının yararlı olacağı araştırmacılar tarafından belirtilmesine rağmen (Aktaş ve Küçükler, 2002; Khare ve Altwasser, 2006; McGovan, 1999; Yaşaran, 2009)

izleme çalışmalarının yapıldığı araştırmalar son derece sınırlıdır (Khare ve Altwasser, 2006). Bu araştırmanın izleme bulguları, yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik normal gelişim gösteren çocukların sosyal kabul düzeylerinin kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanmasından 6 hafta sonra etkisini sürdürdüğünü göstermektedir. Belirtilen bulgu Khare ve Altwasser (2006) araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir.

Alan yazında farklı uygulama tekniklerinin bir arada kullanılmasının yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik tutumların değiştirilmesinde önemli olduğu belirtilmekle birlikte yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik tutumları değiştirmek amacı ile bilgilendirme, canlandırma ve tartışma gibi çeşitli yöntemlerin birlikte kullanılması ile oluşturulan eklektik yöntemlerin tutumlar üzerinde etkili ve kalıcı olduğu da belirtilmektedir (Aktaş, 2001; Aktaş ve Küçüker, 2002; Anderson, 1992; Khare ve Altwasser, 2006; Yaşaran, 2009). Bu çalışmada, yaşamlarında başarılı olmuş yetersizlikten etkilenmiş bireyler ile ilgili bilgiler filmler, resimler ve yazılı materyaller kullanılarak, günlük yaşamda kullandıkları yardımcı araçlar ise sınıf ortamına getirilerek yetersizlikten etkilenmiş çocukların bu araçları nasıl kullandıkları görmeleri ve aynı araçlar ile canlandırma çalışmaları yapılarak neler hissettikleri konusunda farkındalık yaratma çalışmaları tartışma eşliğinde yapılmıştır. Ancak yetersizlikten etkilenmiş bireylere dönük tutumların değiştirilmesinde doğrudan temasın/etkileşimin ve bilgilendirmenin temel iki ölçüt olduğu (Özyürek, 2006) ve özellikle doğrudan temasın/etkileşimin tutumların değiştirilmesinde önemli bir etken olduğu (Beck ve Fritz-Verticchio, 2003; Dyson, 2005; McDougal ve ark., 2004; Nowicki, 2006) alan yazında belirtilmesine rağmen, bu ölçütü dikkate alan araştırmalar son derece sınırlıdır. Bu çalışmada ise, normal gelişim gösteren çocukların bire bir deneyim yaşamaları, doğrudan temas/etkileşim halinde olmaları için aynı okul bünyesinde bulunan yetersizlikten etkilenmiş akranları, uygulanan program doğrultusunda belirlenen derslerde genel eğitim ortamlarında akranları ile birlikte olmaları sağlanmıştır. Bu farklılık nedeni ile çalışmada, etkinliklerin uygulanmasında bilgilendirme, canlandırma, tartışma ve deneyimler yaşama teknik ve yöntemlerinin bir arada kullanılmasının tutumların kalıcılığının sağlanması üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Zihinsel, görme, işitme, fiziksel ve dil konuşma yetersizliğinden etkilenmiş çocukların kaynaştırma ortamlarında eğitimlerine devam edebilmeleri için

gerekli düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir (MEB, 1997). Bu bağlamda sınıf içinde sosyal kabulü sağlamak amacı ile uygulanan etkinliklerinin belirtilen yetersizlik türlerini kapsamı gerektiği belirtilmektedir (Yaşaran, 2009). Alan yazında yer alan araştırmalar incelendiğinde, tutumların değiştirilmesindeki hedef grubun özel olarak fiziksel yetersizlikten etkilenmiş (Akbuğa ve Gürsel, 2007; Aktaş, 2001; Khare ve Altwasser, 2006; McGovan, 1999) ve zihinsel yetersizlikten etkilenmiş (Ercan, 2001; Şahbaz, 2004, 2007; Townsend ve Hassal, 2006) çocuklar olduğu görülmektedir. Yetersizlik türlerinin geneline yönelik olarak planlanan tutum değiştirme araştırmalarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Tavil ve Özyürek, 2009; Yaşaran, 2009). Yapılan araştırmada, normal gelişim gösteren çocukların eğitim ortamlarında karşılaşılabilecekleri yetersizlik türlerinin her birine yönelik olarak etkinlik uygulamalarının yapılmasının alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaştırma ortamlarında bulunan yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik ilköğretim istatistikleri incelendiğinde, yaklaşık 72.000 çocuğun kaynaştırma ortamlarında eğitimlerine devam ettikleri ve 610.000 genel eğitim dersliği bulunduğu belirtilmektedir (TÜİK, 2012). Bu durumda Türkiye’de her 7 ilkokul sınıfının birinde kaynaştırma uygulamalarının yapıldığı düşünülebilir. Bu oran göz önüne alındığında, normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranları ile etkileşime geçmeleri ve olumsuz tutumlarını değiştirebilmelerinin güç olduğu belirtilmektedir (Tuncer, Karasu, Altunay ve Güler, 2011). Ayrıca yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik olumsuz tutumların ilköğretime başlangıç çağı sonrasında gelişmekte (Diamond ve Huang, 2005) olduğu düşünüldüğünde, ilköğretim sınıflarında kaynaştırma uygulamalarının daha etkili ve verimli bir şekilde planlanmasında ve uygulanmasında, yetersizlikten etkilenmiş çocuklara yönelik tutumların değiştirilmesinde kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynaştırma ortamlarında uygulamalara başlamadan önce, kaynaştırmada rol sahibi olan önemli etkin unsurların hazırlanması (Batu, 2000) ve kaynaştırma uygulamalarının yaygınlaştırılmasında uygulamalı deneysel araştırmaların yapılmasını ile Türkiye’de kaynaştırma uygulamalarının başarılı bir şekilde gerçekleşeceği belirtilmektedir (Eripek, 2000). Benzer olarak, kaynaştırma yoluyla eğitimin etkili olabilmesi, yetersizlikten etkilenmiş çocukların kaliteli bir eğitim alabilmeleri ve toplumla üst düzeyde

bütünleşebilmesi amacıyla eğitim sürecinin içinde yer alan normal gelişim gösteren çocuklarla sosyal kabulü artırıcı çalışmaların yapılması gerektiği vurgulanmıştır (Peters, 2004). Bu açıdan bakıldığında, bu araştırmada normal gelişim gösteren çocuklarla gerçekleştirilen kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri uygulamasının, çocukların kaynaştırmaya hazırlanmasına ve uygulamaya yönelik etkilerine ilişkin elde edilen bulguların Türkiye’de kaynaştırma ortamlarında özel gereksinimli çocuklarla çalışan uygulamacılara kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri açısından yol gösterici olmakla birlikte, kaynaştırma uygulamalarında kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin kaynaştırma uygulamalarına olumlu etkisi anlamında ilgili alan yazına katkı getirebileceği söylenebilir. Ek olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulaması sırasında kullanılan materyallerin maliyetinin düşük olması ve edinim kolaylığının araştırmada uygulanan kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin uygulanabilirliğini gösterdiği ve ileriki uygulamalarda uygulamacılar açısından uygulanabilirliğini artıracakı düşünülmektedir.

Kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerin normal gelişim gösteren çocukların yetersizlikten etkilenmiş akranlarına dönük sosyal kabul düzeylerini araştıran bu araştırmanın sınırlılıkları mevcuttur. Normal gelişim gösteren çocukların uygulanan müdahale sonucunda gerçekleşen tutum değişikliğinin gerçek davranışlarına ne ölçüde yansıdığı belirlenmesi amacıyla gözleme dayalı verilerin toplanması ile verilerin daha anlamlı bir biçimde yorumlanmasına yardımcı olacağı ve daha gerçekçi bilgiler sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaştırma ortamlarında bulunan çocukların akranları ile sosyal etkileşimlerinin yetersiz olduğu bilinmektedir (Baker, Blacher, Cmic ve Edelbrock, 2002; Baker ve ark., 2003). Bu yetersizlik akran reddini de içeren olumsuz sosyal sonuçlar doğurmaktadır (Guralnick, 2006). Kaynaştırma uygulamaları tüm öğrenciler için birçok yarar sağlamasına karşın, yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal kabul düzeylerinin düşük olduğu belirtilmektedir (Guralnick, 2006; Polat, 2011). Bu araştırmadan elde edilen bulgular ışığında, yetersizlikten etkilenmiş çocukların sosyal kabul düzeylerinin artırılmasında kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri, seçilen uygun öğretim yöntemi ile çocuklar ile sıklıkla etkileşim halinde bulunan sınıf ve rehber öğretmenleri tarafından normal gelişim gösteren çocuklarla sosyal kabulü destekleyici uygulamalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKLAR

1. Akbuğa, B.,& Gürsel, F. (2007). Bilgilendirme yoluyla beden eğitimi spor yüksekokulu öğrencilerinin engelli bireylere yönelik değişen tutumları. *Beden Eğitim ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1, 5-8.
2. Aktaş, C.,& Küçüker, S. (2002). Bilişsel-duyuşsal odaklı bir programın ilköğretim öğrencilerinin fiziksel engelli yaşlılarına yönelik sosyal kabul düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3(2), 15-25.
3. Aktaş, C. (2001). İlköğretim öğrencilerinin fiziksel özürü yaşlılarına yönelik sosyal kabul düzeylerinin geliştirilmesi. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
4. Anderson, R. (1992). The effectiveness of puberty and film in modifying students' perception towards person with disabilities. *Disertation Abstract International*. 53(11), 3793.
5. Aral, N.,& Dikici, A. (1998). Normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli olan akranları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *VIII. Ulusal Özel Eğitim Kongresi*. Edirne.
6. Baker, B. L., Blacher, J., Crnic, K. A., & Edelbrock, C. (2002). Behavior problems and parenting stress in families of three year old children with and without developmental delays. *American Journal on Mental Retardation*, 107, 433-444.
7. Baker, B. L., McIntyre, L. L., Blacher, J., Crnic, K., Edelbrock, C., & Low, C. (2003). Pre-school children with and without developmental delay: Behaviour problems and parenting stress over time. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47, 217-230.
8. Batu, S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetler ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(4), 35-45.
9. Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2006). *Kaynaştırma*. Ankara: Kök Yayıncılık.
10. Beck, A. R.,& Fritz-Verticchio, H. (2003). The influence of information and role-playing experiences on children's attitudes toward peers who use AAC. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 12, 51-60.
11. Buysse V. (1993) Friendships of preschoolers with disabilities in community-based child care settings. *Journal of Early Intervention*, 17, 380-395.
12. Cambra C.,& Silvestre N. (2003) Students with special educational needs in the inclusive classroom: social integration and selfconcept. *European Journal of Special Needs Education*, 18, 197-208.
13. Civelek, A. H. (1990). Eğitilebilir zihinsel özürü çocukların sosyal kabul görmelerinde normal çocukların bilgilendirilmelerinin ve iki grubun resim-is ile beden eğitimi derslerinde bütünleştirilmelerinin etkileri. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.

14. Cosbey, J. E., & Johnston, S. (2006). Using a single-switch voice output communication aid to increase social Access for children with severe disabilities in inclusive classrooms. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 31(2), 144–156.
15. Demir, Ş. (2009). Otizmlı çocukların sosyal becerilerinin farklı değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.
16. Diamond, K. E., & Huang, H. (2005). Preschoolers' ideas about disabilities. *Infants & Young Children*, 18, 37-46.
17. Dyson, L. L. (2005). Kindergarten children's understanding of and attitude toward people with disabilities, *Topics in Early Childhood Special Education*, 25(2), 95-105.
18. Ercan, Z. G. (2001). Kaynaştırılmış ortamdaki normal gelişim gösteren çocukların 8- 11 yaşları arasındaki öğrenme güçlüğü olan akranlarına karşı tutumlarının incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.
19. Eripek, S. (2000). Türkiye'de zihin engelli çocukların kaynaştırılmalarına ilişkin olarak yapılan araştırmaların gözden geçirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 95-104
20. Fently, N., Miller, M.A., & Lampi, A. (2008). Embed social skills instruction in inclusive settings. *Intervention in School and Clinic*, 43(3), 186-192.
21. Ferguson, D. L. (2008). International trends in inclusive education: The continuing challenge to teach each one and everyone. *European Journal of Special Needs Education*, 23, 109-120.
22. Frederickson, N., Dunsmuir, S., Lang, J., & Monsen, J. J. (2004). Mainstream-special school inclusion partnerships: Pupil, parent and teacher perspectives. *International Journal of Inclusive Education*, 8, 37-57.
23. Frostad, P., & Pijl, S. J. (2007). Does being friendly help in making friends? The relation between the social position and social skills of pupils with special needs in mainstream education. *European Journal of Special Needs Education*, 22, 15–30.
24. Guralnick, M. J., Neville, B., Hammond, M. A., & Connor, R. T. (2007). The friendships of young children with developmental delays. A longitudinal analysis. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28, 64–79.
25. Guralnick, M. J. (2006). Peer relationships and the mental health of young children with intellectual delays. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 3, 49-56.
26. Hodges, J. S., & Keller, M. J. (1999). Visually impaired students' perceptions of their social integration in collag. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 93, 153–165.
27. Hogan A., McLellan L. & Bauman A. (2000) Health promotion needs of young people with disabilities & population study. *Disability & Rehabilitation* 22, 352–357.

28. Jones, A. P., & Frederickson, N. (2010). Multi-informant predictors of social inclusion for students with autism spectrum disorders attending mainstream school. *Journal of Autism Developmental Disorders*, 40, 1094–1103.
29. Koster, M., Minnaert, E. M., Nakken, H., Pijl, S. L., & Houten, E. J. (2010). Social participation of students with special needs in inclusive education: Validation of the social participation questionnaire. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 29(3), 199-213.
30. Krahe, B., & Altwasser, C. (2006). Changing negative attitudes towards person with physical disabilities. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 16,59-69.
31. Kvello, O. (2006). Barns og unges vennskap [Childrens and youths friendships]. *Doctoral thesis*, Norwegian University of Technology and Science, NTNU, Trondheim, Norway.
32. Lee, S. H., Yoo, S. Y., & Bak, S. H. (2003). Characteristics of friendships between children with and without disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 38, 157–166.
33. Lewis, L., Trushell, J., & Woods, P. (2005). *Effects of ICT group work on interactions and social acceptance of a primary pupil with Asperger's Syndrome*. *British Journal of Educational Technology*, 36(5),739–755.
34. Manetti, M., Schneider, B. H., & Siperstein, G. (2001). Social acceptance of children with mental retardation: testing the contact hypothesis with an Italian sample. *International Journal of Behavioral Development*. 25(3), 279-286.
35. Mc Gowan, P. J. (1999). The effect of simulation on attitudes towards person with disabilities. *Unpublished Doctoral Dissertation*, Seton Hall University, USA.
36. McDougall, J., DeWitt, D.J., King, G., Miller, L.T., & Killip, S. (2004). High-school age youths' attitudes toward their peers with disabilities: The role of school and student interpersonal factors. *International Journal of Disability, Development and Education*, 51(3), 287-313.
37. Nowicki, E.A. (2006). A cross-sectional multivariate analysis of children's attitudes towards disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(5),335-348
38. Nowicki, E.A.,& Sandieson, R. (2002). A meta-analysis of school-age children's attitudes towards persons with physical or intellectual disability. *International Journal of Disability, Development and Education*, 49(3),243-265.
39. Odluyurt, S. (2007). Okulöncesi dönemde gelişimsel yetersizlik gösteren çocuklar için gerekli kaynaştırmaya hazırlık becerilerinin ve bu becerilerden bazılarının etkinlikler içine gömülen eşzamanlı ipucuyla öğretiminin etkilerinin belirlenmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
40. Odluyurt, S., & Batu, E. (2010). Gelişimsel yetersizlik gösteren çocuklara kaynaştırmaya hazırlık becerilerinin öğretimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9, 1819-1851.

41. Odom, S. L. (2000). Preschool inclusion: What we know and where we go from here. *Topics in Early Childhood Special Education, 20*(1), 20–27.
42. Odom, S. L., & McEvoy, M. A. (1990). Mainstreaming at the preschool level: potential barriers and tasks for the field. *Topics in Early Childhood Special Education, 10*(2), 48-61.
43. Özyürek, M. (2006). *Tutumlar ve yetersizlikten etkilenmişlere yönelik tutumların değiştirilmesi*. Kök Yayınları: Ankara.
44. Peters, S. (2004). *Inclusive education: An EFA strategy for all children*. Washington: World Bank.
45. Pijl, S. J., & Meijer, C. J. W. (1997). Factors in inclusion: a framework. In: *Inclusive Education: A Global Agenda*(Eds S. J. Pijl, C. J. W. Meijer & S. Hegarty), pp. 8–13. Routledge, London.
46. Polat, F. (2011). Inclusion in education: A step towards social justice. *International Journal of Educational Development, 31*, 50–58.
47. Rosenbloom, L. P. (1998). Best friendship of adolescents with visual impairments: A descriptive study. *Journal of Visual Impairment and Blindness, 92*, 593–608.
48. Rotheram, E., Kasari, C., Chamberlain B., & Locke J.(2010). Social involvement of children with autism spectrum disorders in elementary school classrooms. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry, 51*(11), 1227–1234.
49. Ruijs, N. M., & Pectma T. (2009). Effects of inclusion on students with and without special educational needs reviewed. *Educational Research Review, 4*, 67-79.
50. Sahbaz, Ü. (2004). Kaynaştırma sınıflarına devam eden zihin engelli öğrencilerin sosyal kabul düzeylerinin belirlenmesi. *XIII. Ulusal Özel Eğitim Kongresi*. Eskişehir.
51. Sargent, L. R. (1991). *Social skills for school and community: systematic instruction for children and youth with cognitive delay*. Washington, D. C.: The Division on Mental Retardation of the Council for Exceptional Children.
52. Scheepstra, A. J. M., Nakken, H., & Pijl, S. J. (1999). Contacts with classmates: The social position of pupils with Down's syndrome in Dutch mainstream education. *European Journal of Special Needs Education, 14*, 212-220.
53. Simeonsson R. J., Carlson D., Huntington G. S., McMillen J. S. & Brent J. L. (2001). Students with disabilities: a national survey of participation in school activities. *Disability & Rehabilitation, 23*, 49-63.
54. Smoot S. L. (2003). An outcome measure for the social goals of inclusion. *Rural Special Education Quarterly 23*,15-22.
55. Sucuoğlu, B., & Kargın, T. (2006). *Kaynaştırma uygulamaları*: Morpa Yayınları.

56. Şahbaz, Ü. (2007). Normal öğrencilerin kaynaştırma sınıflarına devam eden engelli öğrenciler hakkında bilgilendirilmelerinin engellilerin sosyal kabul düzeylerine etkisi. *Eurasian Journal of Educational Research*, 26, 199-208.
57. Tavail, Y. Z., & Özyürek, M. (2009). Gerçekçi bilgilendirme ve etkileşimde bulunmanın özel eğitim öğretmen adaylarının engelli kişilere yönelik tutumlarının değişmesine etkisi. *EKEV Akademik Dergisi*, 39, 265- 276.
58. Tekin, E. (1994). The effects of exposure to information techniques on forth grade children's social acceptance level of exceptionality. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, ODTÜ, Ankara.
59. Townsend, M., & Hassall, J. (2006). Mainstream students' attitudes to possible inclusion in unified sports with students who have an intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 20, 265–273.
60. Tuncer, T. A., Karasu, N., Altunay, B. , & Güler, Ö. (2011). Türkçe ilköğretim kitaplarında engel ve engellilik: Bir doküman analizi örneği. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 439-457.
61. UNESCO (1994). *The salamanca statement and framework for action on special needs education*. UNESCO, Paris.
62. Uysal, A. (2004). Kaynaştırma uygulaması yapan öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri. *XIII. Ulusal Özel Eğitim Kongresi*, Eskişehir.
63. Vuran, S. (2005). The sociometric status of student with disabilities in elementary level integration classes in turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 18, 217-235.
64. Warnes, E. D., Sheridan, S. M., Geske, J.G., & Warnes, W. A. (2005). A contextual approach to the assessment of social skills: Identifying meaningful behaviors for social competence. *Psychology in the Schools*, 42(2), 173–187.
65. Watson S. M. R., & Keith K. D. (2002) Comparing the quality of life of school-age children with and without disabilities. *Mental Retardation* 40, 304–312.
66. Wendelborg, C., & Kvello, O. (2010). Perceived social acceptance and peer intimacy among children with disabilities in regular schools in Norway. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 23, 143–153.
67. Williams, G. J., & Reisberg, L. (2003). Successful inclusion: Teaching social skills through curriculum integration. *Intervention in School and Clinic*, 38(4), 205–210.
68. Wood, J. W. (2007). *Teaching students in inclusive settings. Adapting and accomodating instruction*. NJ: Pearson Merrill Prentice Hall.
69. Yaşaran, Ö. (2009). Normal gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli bireylerin sosyal kabullerini sağlamada kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerinin etkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.